

Partizaninio pasipriešinimo baigiamoji stadija (Šiaulių sritis)

IVADAS

MGB duomenimis, 1952 m. pavasarį Lietuvoje dar veikė 142 partizanų struktūros, vienijančios apie 900 kovotojų¹, bet tai jau nebuvo ta organizuota jėga kaip anksčiau. Saugumo sumetimais partizanai veikė mažomis grupelėmis, dažnai praradusiomis ryšį ne tik su vadovaujančiais centrais, bet ir tarpusavyje tiesioginio pavaldumo lygmenyje. Dėl areštų ir masinių trėmimų (1951 m. rudenį ir 1952 m. pavasarį iš Lietuvos dar buvo ištremta apie 20 tūkst. gyventojų²) labai sumažėjo rėmėjų. Veikė tankus agentų tinklas (vien per 1952 m. pirmąjį pusmetį užverbuoti 372 agentai³), šleifu nusidriekiantis paskui kiekvieną partizanų žingsnį. Į pačių partizanų gretas buvo infiltruoti 26 vidaus agentai, veikė 6 specialiosios grupės (SG), turinčios 77 agentus smogikus, gerai pažįstančius partizanų buitį, perpratusius jų taktiką ir elgseną⁴. Išdavystė tapo tokiu įprastu reiškiniu, kad partizanas nebegalėjo visiškai pasikliauti nei ištikimu savo rėmėju, nei ginklo draugu. Partizanams gaudyti MGB agentai plačiai praktikavo specialius migdomuosius preparatus, klastingus agentais užverbuotų buvusių bendražygių iškvietimus susitikti. Į tokias pinksles pakliuvęs partizanas po žiauraus tardymo dažnai jau pats būdavo nusikaltęs išdavystėmis (MGB terminu – „įtvirtintas“) ir kelio atgal nebeturėdamas ėjo į smogikus arba, jeigu jo suėmimas nebuvo išaiškėjęs, grįždavo į savo

būrį išduoti ar žudyti likusių draugų. Sunaikinęs savo aplinkoje tikruosius partizanus, jis, MGB padedamas, kūrė vadinamąsias legenduotas, t. y. tariamų partizanų, struktūras. Po ilgos išdavysčių grandinės 1951–1952 m. į visišką MGB priklausomybę pateko Vytauto apygarda, vėliau ir visa Šiaurės Rytų Lietuvos – Karaliaus Mindaugo – sritis. Per legenduotas Dainavos apygardos Šarūno ir Kazimieraičio rinktinės MGB ėmė kontroliuoti visą Dainavos apygardą. Nedaug laiko liko gyvuoti ir Tauro apygardai – per 1952 m. sausį sučiuptą ir užverbuotą Vytauto rinktinės vadą Albiną Beliūną-Kabelį, dabar jau agentą Variagą, buvo sėlinama prie Tauro apygardos vado Juozo Jankausko-Demono. Buvo siuntinėjamos agentūrinės pseudopartizanų grupės, kuriose kartu su smogikais dalyvaudavo ir įvairiu metu sučiupti bei užverbuoti buvę tų vietovių partizanai. Prisistatydami iš gretimų būrių ar iš centro atvykusiais partizanais, jie provokuodavo partizanų ryšininkus ir rėmėjus. Išlikusiems partizanams per juos buvo perduodami neva aukščiausios partizanų vadovybės potvarkiai, siuntinėjami laiškai, kviečiantys atvykti į susitikimus.

Tačiau svarbiausias MGB tikslas buvo prasibrauti prie Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) vadų ir juos sunaikinti.

1952 m. balandžio 29-osios naktį į 30-ąją Šiaulių srities Joniškėlio rajone netoli Senalaukio kaimo buvo nuleisti parašiuotais agentai

Gulbė, Sakalas ir Žilvitis, vaizduojantys VLIK'o desantą. Tikslas – prasibrauti prie LLKS prezidiumo pirmininko pavaduotojo Jono Kimšto-Žalgirio ir jį suimti⁵.

LLKS vadams iš jų slapstymosi vietų išvilioti buvo planuojama Šiaurės Rytų Lietuvos teritorijoje sukviesti LLKS vadų sąskrydį, o į jį atvykusius vadus sunaikinti⁶. Jei šis planas nepavyktų, ketinta sukurti savo, MGB legenduojamą, Šiaurės Rytų Lietuvos štabą, kuris LLKS vadų pareikalautų persvarstyti jų programines nuostatas, pvz., ar reikalingi aktyvūs kovos veiksmai, o šiems nesutikus, apkaltinti LLKS sąmoningu partizanų apgaudinėjimu dėl karo neišvengiamumo ir pareikšti, kad sukuriamas naujas, LLKS nepavaldus pasipriešinimo centras⁷.

Per 1952 m. pirmąjį pusmetį dėl aktyvių MGB veiksmų žuvo 275 ir buvo suimta 113 partizanų. Iš bendro likviduotųjų skaičiaus – 105 vadai⁸.

Visgi MGB dar ne viską pavyko aprėpti. „Vis dar nesunaikinti nacionalinio pagrindžio centrai, – rašė LSSR MGB 2-N valdybos viršininkas pplk. T. Župikovas 1952 m. birželio 28 d. pažymoje, – tebeveikia banditų vadovaujančios grandys, vadinamieji štabai, kurie skatina ginkluotų gaujų ir nacionalinio pagrindžio grupių veiklą“⁹. Pažymoje kaip dar nesunaikinti išvardyti LLKS prezidiumas, Pietų (Nemuno) ir Vakarų (Jūros) sričių bei Kęstučio, Žemaičių, Prisikėlimo ir Vytauto partizanų apygardų štabai.

Šiame rašinyje nagrinėsime MGB pastangas perimti ryšį tarp Žemaičių ir Prisikėlimo apygardų, tikintis prasibrauti iki jų štabų ir juos sunaikinti.

Kai kurie rašinio faktai yra minimi Nijolės Gaškaitės-Žemaitienės ir Virginijos Rudienės darbuose (*Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*, Vilnius, 1999, p. 52–53, 158–159), tačiau sistemingai ir tokiu požiūriu jie, rodos, nagrinėti nebuvo.

MGB Šiaulių srities valdyba žinojo, kad Žemaičių apygarda, įsikūrusi Šiaulių ir Klaipėdos

sričių sandūroje, per Dubysos tėvūnijos Bijūno būrį palaiko ryšį su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktine. Buvo aišku, kad Kun. Žvelgaičio rinktinė tėra tarpinė grandis tarp Žemaičių ir Prisikėlimo (gal ir Kęstučio) apygardų¹⁰. Perėmusi šį ryšį, MGB vylėsi prieiti prie šių apygardų štabų ir juos sunaikinti. Tada jau nebetoli būtų ir iki Vakarų Lietuvos srities – Jūros sunaikinimo.

Prasibrauti iki Žemaičių apygardos štabo MGB mėgino ir anksčiau. 1950 m. gruodžio 21 d. buvo sučiuptas Žemaičių apygardos štabo apsaugos būrio vadas Petras Monkus-Sidabras. Tardomas jis nurodė ryšio su apygardos vadu Vladu Montvydu-Žemaičiu punktą, iškvietė jį į susitikimą ir kartu su agentų smogikų grupe ėjo ten jo suimti, bet pakely jam pavyko nuo smogikų pabėgti ir laiku perspėti savo vadą¹¹.

MGB Užvenčio rajono skyrius 1951 m. balandžio mėn. bandė į Dubysos tėvūnijos būrį, vadovaujamą Jono Jankausko-Audronio, Griunvaldo, įterpti savo agentą Muzikantą, neva besislapstantį nuo kariuomenės. Nors agentui ir pavyko kelis kartus susitikti su partizanais, bet šie vengė jo ir atsisakinėjo priimti į savo gretas. Buvo aišku, kad partizanai Muzikantu nepasitiki. Teko padėti MGB. Buvo inscenizuotas užpuolimas vienišiam, kuriame neva slapstėsi Muzikantas. Agentui „pavyko“ laimingai pabėgti, bet atsišaudydamas iš pistoleto jis „sužeidė“ kareivį. Tai sužinojo visi aplinkiniai gyventojai, nes kareiviai lakstė ieškodami tvarstomosios medžiagos. Pasklido gandas, kad jis ne tik sužeidė, bet ir du kareivius nušovė. Po tokio „žygdarbio“ nebeliko abejonių ir 1951 m. gruodį partizanai pagaliau priėmė jį į savo gretas. Ryšiui su Muzikantu palaikyti Jurgio ir Bronės slapyvardžiais buvo užverbuoti jo giminaičiai, taip pat sutartos kelios slaptavietės. Deja, kaip sužinota iš agentūros, partizanai juo nepasitikėjo ir vieno nepalikdavo, todėl su savo ryšininkais jis kurį laiką dar nė karto nebuvo susitikęs¹².

1952 m. vasario 24-osios naktį buvo sučiuptas Bijūno būrio partizanas Petras Bielskis-

Aras. Šis įvykis atnešė daug nelaimių Lietuvos partizanams, bet nestandartine baigtimi taip pat sukėlė šoką ir MGB aukščiausiose viršūnėse.

Išdavystės pradžia sunku atsekti, nes ji lyg uždara grandinė, kurioje viena grandis traukia kitą, arba nežinia dėl ko prasidėjusi kalnų griūtis, siaubianti viską aplink ir išauganti iki neįtikėtino dydžio.

1951 m. spalio mėn. Šiaulių rajono emgėbistai sulaukė ryšiais su partizanais įskustą gyventoją (jos pavardės nepavyko nustatyti). Ši prisipažino tikrai esanti „bandito“ Aro ryšininke, taip pat meilužė, ir davė išsamius parodymus apie tai, kad Aras su kitais „banditais“ palaiko ryšį tarp Žemaičių apygardos ir Kun. Žvelgaičio rinktinės. Pasinaudojus šiais prisipažinimais, ji buvo užverbuota Birutės slapyvardžiu. Konspiracijos sumetimais ir ryšiui su naująja agente palaikyti buvo užverbuota Šiauliuose gyvenanti jos sesuo, ji gavo Klaros slapyvardį.

Agentės Birutė ir Klara, kaip įprasta, ir toliau susitikinėjo su partizanu Aru bei jo draugais Lendre ir Beržu, bet apie kiekvieną jų apsilankymą pas jas pranešdavo MGB. Įsitikinęs, kad abi agentės yra patikimos, joms buvo išduota „spec. technika“, t. y. migdomaisiais preparatais „Neptun-22“ užpilta degtinė. Laukta patogaus momento. Sutarus susitikimą su Aru, už pusantro kilometro nuo agentių sodybos įsikūrė operatyvinė grupė su racija. Ir štai 1952 m. vasario 24 d. apie 2 val. nakties atskubėjusi agentė Klara grupei pranešė, kad Aras yra jų namuose ir „privaišintas“ guli be sąmonės. Atskubėję kareiviai paėmė miegantį Arą ir slapta nugabeno į MGB Šiaulių rajono skyrių.

Atsipeikėjęs Aras prisipažino, kad jis yra P. Bielskis, gimęs 1923 m. Šiaulių rajono Eino-raičių kaime, kilęs iš neturtingos valstiečių šeimos, partizanauja nuo 1944 m. ir turi Aro, Uosio slapyvardžius.

Keletą dienų „aktyviai“ (t. y. mušant) partardytas ir nematydamas kitos išeities, P. Bielskis prisipažino, kad Žemaičių apygardos Du-

bysos tėvūnijos Bijūno būrys palaiko ryšį tarp apygardos ir Kun. Žvelgaičio rinktinės, kad jis, Aras, kartu su būrio vadu Lendre ir eiliniaais partizanais Beržu bei Puškinu slepiasi Užvenčio rajono Kalniškių kaimo gyventojos Onos Bružienės sodybos bunkeryje. Dar pasakė, kad vasario 22 d. jie visi išsivaikščioję kas kur ir sutarę sugrįžti tik po kelių dienų.

Buvo nutarta, kad agentų smogikų grupė Aro padedama bandys suimti visą Bijūno būrį. Tuo tikslu smogikai kelis kartus slapta lankėsi O. Bružienės sodyboje, bet bunkeris vis buvo tuščias. Tik kovo 2 d. SG bunkeryje aptiko partizaną Puškiną. Sužinojęs, kad Lendriukas (taip vadą vadino draugai) ir Beržas į bunkerį dar negrįžo, Aras į bunkerį nenusileido (matyt, neleido smogikai), bet priprašė Puškiną pasakyti Lendriukui ir Beržui, kad grįžę jie jo, Aro, lauktų bunkeryje.

Kovo 12 d. atėjusius SG agentus pastebėjo sodybos šeimininkė, išėjusi į kiemą nutildyti lojančio šuns. Buvo apsimesta, kad čia – kareiviai. Jie iškrėtė sodybą, aptiko bunkerį ir susprogdinę dujinę granatą suėmė Puškiną – Igną Šimulį, gimusį 1908 m. ir partizanavusį nuo 1944 m. Jį slapta išvežė į Šiaulius, o trijų smogikų ir operatyvinio darbuotojo pasala liko sodyboje.

Apie 6 val. ryto pasala pastebėjo, kad į sodybą ateina du ginkluoti žmonės, apsirengę baltais maskavimosi chalatais. Pastebėjęs prie daržinės smogiką pirmasis iš jų sušuko: „Gandrai, tu?“ (gal taip pravardžiuodavo Arą). „Aš“, – atsakė smogikas, bet ateinantysis, matyt, iš balso suprato, kad tai svetimas, ir šovė į smogiką. Šis atsakė tuo pačiu. Partizanas buvo sužeistas ir atsišaudydamas traukėsi, bet kitų smogikų persekiojamas buvo nušautas.

Nukautasis – Domas Mikučiauskas, gimęs 1927 m., partizanavęs nuo 1949 m., turėjęs Lendrės, Paukščio ir Varpūno slapyvardžius.

Kitas partizanas irgi buvo sužeistas, bet spėjo pasitraukti. Kraujo pėdsakais sekę smogikai rado miške ant šakos pakabintą šautuvą ir netoliese paslėptus šaudmenis. Matyt, per-

sekiojamasis tikėjosi pabėgti, o ginklus pasiimti vėliau. Pėdsakas nuvedė į Danieliaus vienkiamį, esantį už 5–6 km nuo susišaudymo vietos. Apžiūrėdami vienkiamį smogikai rado partizaną lovoje, persirengusį šeimininko drabužiais. Operatyvinis darbuotojas atpažino, kad aptiktasis yra vidaus agentas Muzikantas, veikęs būryje Beržo slapyvardžiu, ir nustatė, kad šiuo metu jis yra lengvai sužeistas į koją. Vengdamas agentą atskleisti, operatyvinis darbuotojas jam pasiūlė ateiti į sutartą vietą miške. Iš čia Muzikantas buvo pristatytas į MGB Šiaulių skyrių¹³.

Sėkmingai sunaikinus Bijūno būrį, MGB akys nukrypo į Kun. Žvelgaičio rinktinės štabą, su kuriuo Aras prisipažino palaikydavęs ryšį. Aro teigimu, jo susitikimas su štabu yra sutartas balandžio 15 d. Gulbinų miške visiems žinomoje vietoje, bet jei labai reikia, jis, Aras, gali pamėginti emgėbistus nuvesti prie štabo bunkerio anksčiau, nes jame kartą prieš porą metų yra buvęs ir tą vietą maždaug žino. Jo, Aro, žiniomis, štabas iš ten nėra išsikėlęs.

1952 m. kovo 19 d. buvęs partizanas Aras kartu su septynių kariškomis uniformomis aprengtų agentų smogikų grupe, lydimi 15 MGB vidaus apsaugos kareivių ir vadovaujami MGB Šiaulių rajono viršininko kapitono Čiurakovo, išvyko į Gulbinų mišką, esantį Šiaulių ir Kuršėnų rajonų sandūroje, ieškoti Kun. Žvelgaičio rinktinės štabo bunkerio.

Grupei atėjus į Gulbinų miško 96-ąjį kvartalą, Aras pasakė, kad šioje vietovėje turėtų būti štabo bunkeris. Nutarta kvartalą „išsukuoti“. Apie 150 metrų į mišką įėjusius kareivius pastebėjo partizanai ir traukdamiesi ėmė atsisąudyti. Užvirė mūšis, kurio metu du partizanai buvo nukauti. Apžiūrėjus bunkerį, rastas čia žuvęs ir trečias.

Aro žiniomis, bunkeryje turėjo gyventi penki partizanai. Taigi du iš jų sugebėjo pasitraukti. Apžiūrėjus vietovę nustatyta, kad vienas iš pasitraukusiųjų buvo sužeistas. Bėglių ieškota po visą mišką, bet gaudynės buvo nesėkmingos.

Nukautieji buvo čia pat atpažinti. Tai rinktinės vadas Balys Kriščiūnas-Puntukas, Klajūnas, gimęs 1925 m., štabo viršininkas Izidorius Meškūnas-Izidoris, Barzda, gimęs 1910 m., ir žvalgybos viršininkas Stasys Šapkus-Šernas, gimęs 1905 m.

Aro nuomone, pabėgusieji galėjo būti eiliniai štabo apsaugos partizanai Alfonsas Padervinskas-Žilvitis ir Jonas (turėtų būti Ignas) Sabulis-Apicierius¹⁴.

Sėkmingai atlikęs visas MGB užduotis, P. Bielskis, buvęs partizanas Aras, buvo pakankamai save „įtvirtinęs“ (su jo pagalba nušauti 4 ir sučiupti 2 partizanai), todėl įvertinus visa tai, taip pat literinės technikos, t. y. pasiklausymo duomenis (jie irgi pripažinti teigiamais), jis kovo 28 d. buvo užverbuotas Leono slapyvardžiu ir įtrauktas į agentų smogikų operatyvinę grupę. Tiesa, arešto režimas jam dar nebuvo panaikintas.

Vidaus agentas Muzikantas, buvęs partizanas Beržas, pirmosiomis dienomis nebuvo visai atviras (bandė nuslėpti, kad Bijūno būrys turėjo kitą bunkerį, kad Aro nurodytame ryšio punkte prieš kelias dienas kartu su vadu Lendre paliko raštelį Dubysos tėvūnijos vadui Audroniui), bet Aro padedamas pasitaisė, todėl irgi buvo perverbuotas slapyvardžiu Algis. Agentai Leonas ir Algis buvo suporuoti ir kartu su agentu smogiku Maskva (šis prisistatė partizanui Puškinui) atliko tariamo Bijūno būrio vaidmenį¹⁵. Nustačius, kad ryšys su Dubysos vadu Audroniu palaikomas per Užvenčio rajono Vaišlaukės kaimo gyventoją Praną Trilikauską, slapyvardžiu Plytnikas, grupė kelis kartus jį aplankė ir teiravosi, ar dar nėra atsakymo. Kadangi Lendrės laiškas vis dar nebuvo perduotas Audroniui, tai Aras jį išėmė ir parašė kitą, kuriame pranešė apie vado Lendrės žuvimą ir prašė Audronį skubiai nurodyti susitikimo vietą ir laiką. Delsti nebuvo galima, mat ėmė sklisti gandai, jog Bijūno būrys esąs sunaikintas, nes niekur nepasirodo. Kad paneigtų tuos gandus, balandžio 10 d. Aras ir Beržas lydimi smogikų lankėsi

pas buvusius savo rėmėjus Kirklių kaime. Priimti buvo gerai¹⁶.

Kadangi Bijūno būrys su Kun. Žvelgaičio štabu buvo sutarę susitikti balandžio 15 d., tai MGB nutarta tuo pasinaudoti ir sučiupti Žilvitį ir Apicierių.

Balandžio 16 d. rytą agentai smogikai Maskva ir Šukis, lydimi penkių kareivių, išvyko į Gulbinų mišką ieškoti ryšio slaptavietės. Juos vedė agentas Leonas, buvęs partizanas Aras, apsiginklavęs savo partizanišku šautuvu, iš kurio visgi dėl atsargos buvo išimtas dūžiklis.

Balandžio 17 d. Aras ir Maskva susitiko su Apicieriumi (Šukis saugojo iš tolo) prie jo įkurto laužo. Pasikalbėję apie gyvenimą ir įsitikinę, kad su juo daugiau partizanų nėra, atvykėliai pasiūlė prieš pusryčius pasivašinti namine (žinoma, užtaisyta preparatu „Neptun-22“). Nors Apicierius jau buvo išgėręs apie 300 g, bet preparatas jo neveikė, tad Maskva trenkė jam automatu į galvą ir Aro bei pribėgusio agento Šukio padedamas surišo rankas. Apicierius manė, kad su juo juokaujama, ir negreit suprato, kas iš tikrųjų vyksta¹⁷.

Suėmus Apicierių – Igną Sabulį, gimusį 1902 m. ir partizanavusį nuo 1949 m., buvo tikimasi nustatyti Kun. Žvelgaičio rinktinės Audros būrio (Šiaulių r.), Patašono būrio (Akmenės r.) ir Granito būrio (Kuršėnų r.) ryšių punktus ir ryšininkus, kad, nustačius jų bazavimosi vietas, būtų galima juos sunaikinti. Be to, tikėta, kad Apicieriui, kaip buvusiam štabo darbuotojui, yra žinomi ryšių su Prisikėlimo ir Žemaičių apygardomis kanalai. Kadangi J. Sabulį numatyta panaudoti operatyviniais tikslais, jo areštas buvo atidėtas¹⁸.

Likęs vienas Kun. Žvelgaičio rinktinės štabo narys Alfonsas Padervinskas-Žilvitis ieškojo ryšių su Prisikėlimo apygardos štabu, dar bandė atkurti rinktinę, bet nesėkmingai. Kreipdamasis į Žemaičių apygardos vadą V. Montvydą-Žemaitį, Žilvitis siūlė rinktinės vadu patvirtinti Vinkšnos būrio vadą Steponą Erstikį-Patašoną, bet sutikimo nesulaukė. Prie visų

nesėkmių prisidėjo dar ir Audros būrio vado Petro Danaso-Tyrulio bei penkių jo partizanų žuvimas balandžio 3 d. Netrukus (rugsėjo 22 d.) žuvo ir A. Padervinskas-Žilvitis.

Kadangi buvo sunaikinta svarbiausia Prisikėlimo apygardos sudedamoji dalis – Kun. Žvelgaičio rinktinė, tai ši apygarda tapo neveiksminga ir Vakarų (Jūros) srities vado Antano Bakšio-Germanto 1952 m. birželio 20 d. įsakymu buvo išformuota, perduodant Povilo Lukšio rinktinę Kęstučio apygardai, o Kun. Žvelgaičio rinktinės likučius – Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinei¹⁹.

Pagaliau buvo sutartas susitikimo su Dubysos tėvūnijos vadu Audroniu laikas. MGB Šiaulių srities valdybos viršininkas V. Jarockis pranešė VČ (aukšto dažnio) ryšiu LSSR MGB ministrui Piotriui Kondakovui, kad agentų smogikų susitikimas su „vadinamąja“ Žemaičių apygarda paskirtas balandžio 19 d. ir jam vadovaus agentas Leonas²⁰. Susitikimo scenarijus buvo gerai apgalvotas, vadovas Leonas kelis kartus instruktuoatas. Pagal LSSR MGB 2-N valdybos 1-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko G. Blocho parengtą ir su MGB Šiaulių srities valdybos viršininku V. Jarockiu suderintą planą, agentas Leonas (buvęs „banditas“ Aras) ir Algis-Muzikantas (buvęs „banditas“ Beržas) su agentu smogiku Maskva, kuris bus pristatytas kaip neseniai į Bijūno būrį priimtas partizanas Puškinas, turi įeiti į P. Trilikausko namus ir, jei Audronis ateis, užmegzti su juo pokalbį. Agentai smogikai Šukis ir Pušis, pagal planą vaidinantys Kun. Žvelgaičio rinktinės štabo atstovus, turi saugoti „derybininkus“ ir būti netoli²¹. Kalbėdamasis su Audroniu agentas Leonas (buvęs „banditas“ Aras) papasakos, kaip žuvo Lendriukas, ir pasakys, kad jis pasiėmė naują (t. y. agentą smogiką Maskvą), kurio slapyvardis Puškinas ir apie kurį jau yra sakęs Audroniui anksčiau. Be to, yra atėję ir netoli šio ryšio punkto (t. y. P. Trilikausko sodybos) laukia du Prisikėlimo apygardos Kun. Žvelgaičio štabo atstovai (agentai smogikai Šukis ir Pušis), kurie turi atiduoti

Žemaičių apygardai korespondenciją ir literatūrą. Po pokalbio su Audroniu ir su juo atėjusiais „banditais“ agentas Leonas turi nuvesti jį į mišką ir supažindinti su Prisikėlimo apygardos „atstovais“. Paskui kartu su agentu Algiu („banditu“ Beržu) ir trimis agentais smogikais sučiupti Audronį arba likviduoti jį ir kitus kartu su juo atėjusius „banditus“²².

Sučiupus Audronį-Griunvaldą buvo tikimasi per jį patekti į Žemaičių ir Prisikėlimo apygardos štabus ir juos sunaikinti²³.

1952 m. balandžio 20 d. rytą apie 3 val. (kitur – 2 val.) penkių smogikų grupė, vadovaujama MGB Šiaulių srities valdybos 2-N skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko pplk. P. Popovo, atvyko automašina Luokės–Šaukėnų keliu ir, neprivažiavusi iki P. Trilikausko sodybos apie 1 km, išlaipino smogikus. Pplk. P. Popovas ir kartu atvykęs Šiaulių rajono emgėbistas mjr. Košelevas liko prie automašinos, o smogikai, vadovaujami Leono-Aro, nuėjo P. Trilikausko sodybos link. Neprieję iki vietos maždaug 120 metrų, paliko agentus Šukį ir Pušį, vaidinančius svetimų grupuočių partizanus, o patys – Leonas, Algis ir Maskva – nuėjo į P. Trilikausko namus. Čia jų jau laukta. Pakeityje palikti smogikai girdėjo pasitinkančiųjų šūksnius, paskui visi suėjo į vidų. Po poros valandų išėjo ir šnekučiuodamiesi patraukė į mišką, t. y. į kitą pusę nuo paliktų smogikų. Netrukus nuaidėjo keturi pavieniai šautuvo šūviai ir trumpa automato papliūpa. Smogikai, nežinodami, kas atsitiko, paleido šviečiamųjų raketų seriją, o prie mašinos likę karininkai šaudė į orą, taip kviesdami grupę rinktis. Tačiau niekas neatėjo. Skubiai iš rajono centro buvo iškvieistas kareivių dalinys, bet ir jie apieškodami apylinkę (dar buvo tamsu) nieko nerado. Tik rytą palaukėje, maždaug 800–1000 metrų nuo P. Trilikausko sodybos, buvo aptikti du lavonai: agentas smogikas Maskva, nukautas keturiais šūviais į nugarą, ir agentas Algis-Muzikantas, nukautas automato serija į pakaušį²⁴.

MGB operacija žlugo. Žuvo du agentai smogikai.

Muzikantas – Zigmas Sadauskas, gimęs 1927 m. Užvenčio rajone, saugumiečių požiūriu buvo menkavertė figūra. Užverbuotas Užvenčio rajone ir įterptas į Bijūno būrį, „išdavė“ MGB interesus ir jokių žinių apie partizanų slapstymosi vietas neteikė. Suimtas kaip partizanas Beržas pirmųjų tardymų metu irgi nebuvo atviras ir užsispyręs slėpė jam daugelį žinomų faktų apie partizanų ryšius ir slapta vietas. Tik atkakliai tardomas pagaliau prisipažino, kad Dubysos tėvūnijos ryšių punkte pas P. Trilikauską-Plytniką kartu su būrio vadu Lendre paliko raštelį Audroniui, prašydami nurodyti susitikimo vietą ir laiką²⁵.

Bet Maskva... Maskva – ypač vertingas agentas, sąžiningai dirbęs MGB nuo 1945 m.

Alfonsas Lūža, gimęs 1920 m., buvo rokiškėnas, kilęs iš stambių ūkininkų. Apie 1943 m. įstojo į Lietuvos laisvės armiją (LLA) ir buvo vienas aktyviausių jos veikėjų Rokiškio apylinkėse. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, suorganizavo partizanų būrį ir jam vadovavo. Patyręs nuostolių, 1945 m. kartu su būrio likučiais legalizavosi, tikindamas, kad nebemato prasmės toliau kovoti su sovietų valdžia. Kadangi turėjo plačių ryšių su pasipriešinimo judėjimu, tai MGB buvo užverbuotas slapyvardžiu Gondoras. Bendraudamas su partizanų artimaisiais, sužinodavo partizanų slapstymosi vietas ir pranešdavo MGB. Pagal jo pranešimus buvo sunaikinti du būriai, nukauta apie 15 partizanų.

Apie 1947 m. Gondoro galimybės vietoje buvo išnaudotos, tad MGB ėmėsi priemonių įterpti jį į partizanų gretas. Tikslas – prasibrauti į partizanų vadovaujančias grandis ir sunaikinti visą pagrindį. Metodas – nuosekliai naikinti visus, stovinčius kelyje į tikslą.

Partizanai skeptiškai žiūrėjo į A. Lūžos, kartą jau sulaužiusio partizano priesaiką, ketinimus, bet nesipriešino ir sutiko skirti jam atskirą veiklos zoną (Onuškis, Ažubaliai, Blizgė). Gondoras iš savo giminaičių ir agentų sulipdė savo būrį. Ryšiams su MGB palaikyti buvo užverbuotas jo brolis Petras (agentas Šaulys) ir

žmona (agentė Liza). Pasikeitus veiklos pobūdžiui, pakeitė savo agento vardą ir tapo agentu Maskva.

Per savo ryšininkus Maskva rinko žinias apie kaimynystėje veikiančius būrius ir pranešdavo emgėbistams, o tie būrius naikindavo. Agento Maskva veiklos zonoje be pėdsakų dingdavo partizanai (juos Maskva iš pasalų nužudydavo ir slapta užkasdavo). Visa tai būdavo daroma taip gudriai, kad nesukeldavo įtarimų. 1948–1949 m. žiemą buvo sunaikintas grupelėmis besislapstantis Vyžūnų būrys.

MGB džiaugėsi, kad Maskva turi atskirą veiklos zoną, nes nereikėjo baimintis, kad agentas pakliūs į savųjų ugnį. Nors jo būrys ir buvo „puolamas“, bet Maskva (partizanavo Girinio slapyvardžiu) taip sumaniai „vadovavo“, „numatydamas“ baudėjų veiksmus ir juos „apgaučindamas“, kad nežuvo nė vienas jo būrio narys²⁶.

1949 m. vasarą po sumanių MGB kombinacijų agentas Maskva buvo priimtas į Kun. Margio rinktinės Gedimino kuopos Kęstučio būrį. Kaip „sumanus“ partizanas netrukus tapo to būrio vado pavaduotoju. MGB jam skyrė užduotį: įsitvirtinus einant naujas pareigas, nustatyti Gedimino kuopos ryšių su Kun. Margio rinktine kanalus ir sunaikinti kuopos vadovybę. Tada jis, tapęs kuopos vadu, būtų priimtas į Kun. Margio štabą.

Didžiausias kliuvinys tame kelyje buvo Gedimino kuopos vadas Juozas Bulovas-Iksas, įtariai žiūrėjęs į Maskvą ir ilgai jo prie savęs neprisileidęs. Pagaliau Kęstučio būrio vado (ir savo pavaduotojo) Petro Andriuškevičiaus Šiaučiaus prašomas sutiko susitikti. Maskva padarė jam gerą įspūdį. Pradėjus kalbėti apie žiemojimą, Maskva (taip buvo suplanuota MGB) pasiūlė įrengti bunkerį Pluksnočių miške. Iksas sutiko ir pavedė savo pavaduotojui Šiaučiui bei Maskvai parinkti miške tinkamą vietą²⁷.

Netrukus tokia vieta buvo rasta miško 43-iajame kvartale. Čia pagal Maskvos planą

buvo pastatytas ir „kapitaliai“ (MGB terminas) įrengtas 3 x 4 m dydžio ir 1,6 m aukščio bunkeris. Šalia jo – kitas su maisto atsargomis visai žiemai. Žiemoti čia ruošėsi visa Gedimino kuopa, t. y. keturi partizanai ir vadas Iksas su žmona Diana Glemžaitė-Buloviene bei agentas Maskva²⁸.

1949 m. spalio 31 d. kalbėdamasis su MGB atstovu Maskva primygtinai reikalavo, kad artimiausiu metu jam būtų parūpinta sprogmenų bunkerui su „banditais“ išsprogdinti. Atstovai iš esmės sutiko ir agentui patarė: jei kas nors iš „banditų“ liktų gyvas, pribaugti jį automatu. Buvo numatytos priemonės agento veiksmams užšifruoti (t. y. nukreipti nuo jo įtarimą)²⁹.

Lapkričio 11 d., atsisveikinusi iki pavasario su draugėmis, žiemoti į bunkerį kartu su vyru J. Bulovu-Iksu išėjo ir savo aplinkoje kaip poetė jau gerai žinoma D. Glemžaitė³⁰.

Sprogdinti bunkerį buvo numatyta tarp lapkričio 12 ir 15 d.

Kadangi specialios minos gauti nepavyko, Maskvai pasiūlyta bunkerį sprogdinti dviem sumontuotomis RGD-42 tipo granatomis, kurių viena buvo užtaisyta 200 g, o kita – 100 g tolo kapsulėmis.

Bunkerį Maskva išsprogdino lapkričio 14 d. 4 val. ryte. Apie išsprogdinimą tuoj pat buvo pranešta MGB per ryšininką Šaulį, kuris, ginkluotas automatu, buvo netoli sprogimo vietos³¹.

Prasidėjo ilgai trukusi karinė akcija ir ryšininkų bei rėmėjų areštai, siekiant įtikinti visuomenę, kad tai iš jų kažkas išdavė bunkerį. Tačiau paaiškinti vienintelio gyvo likusio partizano Girinio sėkmę vien tuo, kad jis gimė po laiminga žvaigžde, matyt, nepavyko, – agento Maskvos „partizaninė“ karjera baigėsi. „Per trejus metus su Maskvos pagalba buvo sunaikinta daugiau kaip 30 banditų ir banditizmas išvalytas iš 4 valsčių“, – rašoma jo to meto charakteristikoje³².

Nuo 1950 m. Maskva – MGB operatyvinės grupės smogikas. Kiek partizanų jis nužudė

tuo metu, sunku pasakyti, tačiau „už drąsą ir sumanumą likviduojant banditus“ jam ne kartą buvo reiškiamos padėkos ir skiriamos piniginės premijos³³.

Tai buvo žiaurus, klastingas, šaltakraujiškas žudikas, neturėjęs nei jausmų, nei sąžinės. Tokio tad vieno iš kadrų neteko MGB.

Šoko apimti emgėbistai bandė nuspėti žlugimo priežastis. Gal Audronis suprato MGB sumanymą ir nušovė du agentus, o trečią, kaip seną „banditą“, nusivedė ištardyti? Gal visą kombinaciją išdavė „banditas“ Aras, nors jis ir buvo gerai „įtvirtintas“? Jei išdavė Aras, reikia skubiai apsaugoti agentes Birutę ir Klarą, per kurias jis buvo įkliuvęs, suaktyvinti karines akcijas Audronio veikimo rajone, panaudoti visas turimas agentūros galimybes Aro buvimo vietai nustatyti ir jam sunaikinti³⁴.

Buvo suimta ir tardoma visa P. Trilikausko šeima (5 asmenys). Jie paliudijo, kad visiems „banditams“ suėjus į trobą (vienas kambarys ir virtuvė) Audronis su Aru užsidarė virtuvėje ir maždaug 40 min. apie kažką pašnibždomis kalbėjosi. Paskui pas Audronį buvo pakviestas Beržas (agentas Algis-Muzikantas), su kuriuo irgi nežinia apie ką kalbėtasi 10–15 min. Tuo metu naujasis „banditas“ (smogikas Maskva) buvo kambaryje kartu su dviem Audronio „banditais“³⁵.

Abejonių dėl Aro vaidmens šioje istorijoje nebeliko. Visose MGB institucijose – tiek Vilniuje, tiek Maskvoje – jo žlugimas buvo analizuojamas, ieškoma klaidų ir kaltininkų.

Kas parengė ir kas sankcionavo operacijos planą? Kodėl tokiai svarbiai MGB operacijai vadovauti buvo patikėta naujai užverbuotam agentui, neseniai dar buvusiam „banditui“? Kodėl nebuvo karinės priedangos? Kodėl, kodėl...

Pagaliau kas tas „banditas“ Aras, tapęs agentu smogiku Leonu? Kodėl smogikų operatyvinėje grupėje veikianti agentūra (vienas iš jų – VKP(b), kitas – VLKJS narys), privalėjusi pranešti apie visus neigiamus operatyvinėje

grupėje pastebėtus reiškinius, jokių duomenų apie Leono moralinį supuvimą nepranešė?³⁶

Tiesa, buvo gautas agento smogiko Šukio, dalyvavusio operacijoje suimant I. Sabulį-Apicierių, nerimastingas raportas apie „bandito“ Aro elgesį operacijos metu, bet padalinio viršininkas pplk. P. Popovas su raportu nesusipažino ir su agentu Šukiu nepasikalbėjo.

O agentas rašė: „Atėjus į mišką, kur mes turėjome pasitikti „banditą“ Apicierių ir jį sučiupti, „banditas“ Aras ėmė elgtis labai įtartina, ir aš dėl to sunerimau. Man nesuprantama, kaip galėjo to nepastebėti Maskva ir kodėl jis Aru taip pasitiki. Kai Aras patikrino savo automatą ir pamatė, kad automatas šaudyti netinka, jis labai supyko.

Pagal sumanymą susitikti su Apicieriumi ir jį sučiupti mes turėjome trise, bet Aras tam kategoriškai pasipriešino ir pareikalavo, kad aš su juo neičiau. Pasidavęs jo nuotakai Maskva su tuo sutiko ir jie nuėjo dviese, o aš likau vienas beveik už puskilometro, tad vėliau turėjau jų ieškoti.

Aš manau, jog Aras taip elgėsi tyčia turėdamas tikslą, kad jam būtų lengviau sudoroti Maskvą ir pabėgti, bet jo ginklas tam netiko ir jis savo sumanymą atidėjo, matyt, patogesniam momentui“³⁷.

LSSR MGB 2-N valdybos 1-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininkas mjr. G. Blochas, parengęs operacijos Audroniui suimti planą, buvo nubaustas 10 parų arešto ir tam laikui nušalintas nuo pareigų.

Tokia pat bausmė skirta ir MGB Šiaulių srities valdybos 2-N skyriaus 3-iojo poskyrio viršininkui pplk. P. Popovui, netinkamai vadovavusiam operacijai.

MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. V. Jarockiui, sankcionavusiam operacijos planą, pareikštas griežtas papeikimas. Kartu iš jo pareikalauta parengti ir įgyvendinti „bandito“ Aro kompromitavimo partizanų ir jų rėmėjų akyse priemonės, tikintis, kad Aras bus likviduotas jų pačių rankomis. Apie atliktą dar-

bą ir gautus rezultatus jis įpareigotas pranešti LSSR MGB kas penkios dienos³⁸.

Toks labai išsamus septynių lapų „Agento išdaviko Leono – Petro Bielskio, Igno, bandito, slapyvardžiu Aras, likvidavimo agentūrinių-operatyvinių veiksmų planas“ buvo parengtas 1952 m. liepos 3 d. ir išsiuntinėtas MGB gretimų rajonų skyriams: nurodyta jo vykdymui skirti ypatingą dėmesį ir apie vykdymo eigą informuoti MGB srities valdybą, nes „Aro paieškai SSSR MGB yra skyrusi ypatingą kontrolę“³⁹.

I MGB Šiaulių rajono skyrių buvo iškviesta apie 20 Dubysos tėvūnijos ryšininkų ir rėmėjų, kuriuos neva yra išdavęs Aras. Visi jie buvo paleisti, nes „nerasta pakankamai duomenų apie jų ryšius su banditais“, bet visiems jiems parodytos nuotraukos, kuriose Aras nufotografuotas prie nušautų partizanų kūnų kartu su MGB Šiaulių rajono darbuotojais. Tikėtasi, kad rėmėjais ir ryšininkais įvardyti asmenys, grįžę į namus, papasakos apie tai kam reikia ir taip bus sugriauta Aro opinija. Kartu buvo skleidžiami gandai, kad 1952 m. balandžio 3 d. Dabruolės miške nušauti šeši Kun. Žvelgaičio rinktinės Audros būrio partizanai kartu su savo vadu P. Danasu-Tyruliu irgi yra Aro išdavystės, nors ir netiesioginės, aukos.

Visa MGB agentūra buvo nukreipta sekti galimą Aro pasirodymą, nustatyti jo buvimo vietą. Plaukė labai prieštaringi pranešimai.

Agentas Volga: „Arą sušaudė Audronis“⁴⁰.

Agentas Aras: „Banditas Aras gegužės 13-osios naktį į 14-ąją nakvojį Šiaulių rajono Užkalnių kaime pas gyventoją Čeplinską, su kuriuo išgėrė puslitrį naminės. Aras visą laiką buvo susimąstęs, nekalbus ir tarsi kažkuo nukriaustas. Rytą išėjo nežinia kur“.

Agentė Birutė: „Gegužės 26 d. „banditas“ Aras išėjo iš miško irėjo agento namų link, bet kaimynės Augienės buvo perspėtas, kad agento namuose yra pasala, todėl grįžo į mišką“.

Agentas Aras: „Liepos mėn. pradžioje „banditas“ Aras buvo Užvenčio rajono Kriklių kaime kartu su kitu „banditu“ Agliu“.

Agentui Arui duota užduotis, sutikus „banditą“ Arą, nugirdyti jį ir gyvą perduoti MGB darbuotojams arba nušauti jį agentui duotu pistoletu „TT“⁴¹.

Aro šmėkla gadino nervus MGB darbuotojams ir jų agentams visą 1952 m. vasarą ir tik rugsėjo 2 d., iš pasalų nušovus keturis buvusios Kun. Žvelgaičio rinktinės Bijūno būrio partizanus, Aro paslaptis ėmė aiškėti. Tarp kitų dokumentų pas nukautą vadą Antaną Virbicką-Bijūną buvo rastas ir Dubysos tėvūnijos vado Algio (Audronio) 1952 m. balandžio 22 d. atlikto gyvo paimto provokatoriaus Uosio (Aro) tardymo protokolas. Jo kopijos ir kopijų kopijos buvo išsiuntinėtos visiems Šatrijos rinktinės, kuriai dabar vadovavo Algis-Audronis, padaliniams. Tiesa, tardymo protokole nėra tiesioginės nuorodos apie partizanų karo lauko teismo sprendimą, bet jis numanomas – mirtis. Kad galutinai įsitikintų tokia baigtimi, MGB tuoj pat apklausė gegužės 20 d. suimtą jau minėtą Žemaičių apygardos štabo apsaugos būrio vadą ir štabo narį P. Monkų-Sidabrą, dalyvavusį 1952 m. balandžio 20 d. susitikime su MGB agentų grupe. Patvirtinęs, kad iš savo aplinkos partizanų girdėjo, jog Arą partizanai tikrai sušaudė kaip provokatorių, Sidabras papasakojo: „Aš, Audronis ir Žaibas į Trilikausko vienišą atėjome anksčiau nei Aras, Beržas ir nepažįstamas banditas. Susitikimo metu Audronis domėjosi ir klausinėjo Arą, kokiomis aplinkybėmis žuvo Lendriukas ir buvo sužeistas Beržas. Aras viską paaiškino, paskui pakvietė Audronį į kitą kambarį ir apie 20 min. su juo apie kažką kalbėjosi. Arui išėjus iš kambario, Audronis ten pasikvietė Beržą. Po pokalbio, kuris truko apie 20 min., Audronis pasikeitė su Beržu pistoletais; beje, pistoletą Beržui Audronis davė be šovinių. Paskui Audronis pasiūlė visiems eiti į kaimą produktų.“

Keliu mesėjome pasiskirstę poromis: Audronisėjo su Beržu, Žaibas – su nepažįstamuoju, o aš – su Aru. Kelionės metu Aras manęs paklausė, ką man sakė Audronis. Aš atsakiau,

kad nieko, ir pats ėmiau to paties klausinėti jį. Aras man paaiškino, kad jis kartu su Beržu ir nepažįstamuoju atėjo MGB pavedimu ir pareiškė, jog Beržas ir nepažįstamasis yra provokatoriai, o Lendriuką nušovė pats Beržas.

Šie žodžiai mane sujaudino, ir kai mes priartinome prie kažkokios sodybos, aš gamtinių poreikių pretekstu paėjau į šalį. Po kurio laiko tarp banditų pasigirdo šūviai, netrukus ėmė leisti raketos ir šaudyti į banditus iš krūmų. Aš tuoj pat pabėgau. Vėliau iš ryšininkų sužino-

jau, kad tuo metu Audronis nušovė Beržą ir nepažįstamąjį, o Arą nusivedė su savimi⁴².

Žinia, kad Arą kaip provokatorių sušaudė patys partizanai, MGB Šiaulių srities valdybos viršininkas V. Jarockis pranešė LSSR MGB ministrui P. Kondakovui⁴³, o šis – SSSR MGB ministro pavaduotojui V. Riasnojui⁴⁴. Visiems adresatams buvo pasiųstas ir P. Bielskio-Uosio partizanų tardymo protokolo rusiškas vertimas.

Štai to protokolo vertimo vertimas:

Kopija. Kopijos kopija
Tardymas

Aš, DUV [Dubysos tėvūnijos vadas. – S. N.] Algis, 1952 m. balandžio 22 d. ištardžiau paimtą gyvą provokatorių Uosį, kuris tardomas parodė štai ką: „Aš, partizanas Uosis (Petras Bielskis), 30 m. amžiaus, partizanas nuo 1945 m., pastaruoju metu buvau Bijūno būryje, susidedančiame iš trijų partizanų: manęs, Varpūno ir Beržo. 1952 m. vasario 22 d. išėjau pasiieškoti vaistų ir pakeliui užėjau pas savo buvusią ryšininkę, kurią keletą kartų tardė. Pas ją prieš valgį išgėriau 50 g degtinės ir užmigau. Atsibudau Šiaulių MGB patalpoje, kur MGB darbuotojas manęs paklausė, kaip aš čia patekau. Man atsakius „nežinau“, jis pasakė, kad mane rado gulintį ant kelio. Po kelių dienų griežto tardymo aš, gelbėdamas savo kailį, tris kartus tikrinau bunkerį, bet Varpūno neradau ir apie savo padėtį niekam nepranešiau. Mane lydėdavo MGB pasiųsti trys Sokolovo būrio provokatoriai. Ketvirtą kartą atvykę tikrinti bunkerio, pastebėjome grįžtančius [išpjauta]. Provokatoriams įsakius, Varpūną nušoviau, o Beržui pavyko pabėgti. Į bunkerį provokatoriai įmetė dujinę granatą ir gyvą paėmė su manimi kartu gyvenusį Antaną Šimulį.

Atlikęs šią užduotį aš įgijau jų pasitikėjimą ir kartu su jaisėjau gaudyti KŽRV [Kun. Žvelgaičio rinktinės vado. – S. N.] partizano Klajūno, su kuriuo anksčiau buvau susitikęs ir maždaug žinojau jo bunkerio buvimo vietą. Šios užduoties atliktiėjau sąmoningai. Dvi savaites iš eilės tikrinome Gulbinų mišką, bet bunkerio vis neradome.

1952 m. kovo 8 d. Joniškio pusėje nuvo nukauti 6 partizanai, juos atvežė į Šiaulių miestą ir ten MGB pareigūnai fotografavo, statydami prie jų ir mane. 1952 m. kovo 19 d. vėlėjome į Gulbinų mišką ieškoti Klajūno bunkerio, kurį pagaliau suradome. Klajūną, Šerną ir trečią nušovė, o du, iš kurių vienas buvo sužeistas, pabėgo.

1952 m. balandžio 17 d. aš su dviem provokatoriaisėjau sučiupti KŽ [Kun. Žvelgaičio rinktinės. – S. N.] partizano Apicieriaus. Sutikęs jį panaudojau migdomuosius vaistus, kuriuos gavau iš MGB. Užmigusį Apicierių surišau ir atidaviau mane lydėjusiems provokatoriams.

1952 m. balandžio 19 d.ėjau gaudyti Ž-VY-DUV [Žemaičių apygardos Dubysos tėvūnijos vado. – S. N.] Algio, kuriam pas Plytniką buvau palikęs laišką. Atėjęs pas Plytniką sutikau Algį, Dobilą ir Genutį. Tris valandas trukusio pokalbio metu aš jiems pasakiau, kad atėjau jų nužudyti, prisipažinau, jog esu sučiuptas. Taip pat pasakiau, kad Beržas ir mus lydintis agentas [išpjauta] abu yra provokatoriai.

Po Klajūno likvidavimo įgijau didelį jų pasitikėjimą ir iš Šiaulių buvau nuvežtas į Kauną, ten mane supažindino su [mėginta trinti] Sokolovu. Kaune aš vaikščiojau laisvai, man už

1200 rb nupirko kostiumą, aprodė stotį, Žaliąjį tiltą ir t. t. Sokolovas vedžiojo mane po restoranus ir vaišino degtine. Į Šiaulius mudu su Sokolovu grįžome lengvąja mašina.

Su [ištrinta] pirmą kartą susitikau, kai atėjome tikrinti ryšio su Algiu punkto. Apie jį MGB darbuotojai kalbėjo, kad jis dėl MGB organų užduoties yra atleistas nuo šaukimo į armiją ir ipareigotas susisiekti su partizanais, kad dirbtų kaip provokatorius.

Kai nušoviau Varpūną, Beržas pabėgo į mišką ir parašė raštelį, kuriame nurodė, kur jį galima rasti. Raštelį jis įkišo į automato vamzdį ir palikęs jį miške nuėjo į sutartą vietą pasiduoti.

Tardymo protokolą skaičiau ir jis surašytas pagal mano parodymus. Uosis.

Tardymą atlikau: Algis⁴⁵.

Paaikšėjus, kad Aras partizanams yra atskleidęs Apicieriaus slapto sučiupimo faktą, nutarta nebetęsti Apicieriaus operatyvinio panaudojimo ir jį suimti⁴⁶.

Po nesėkmės su Aru MGB neatsisakė ankstesnio sumanymo – prasibrauti į Žemaičių apygardos štabą – ir siekė šio tikslo kitais būdais.

Kaip jau minėta, 1952 m. gegužės 20 d. slapta buvo sučiuptas Žemaičių apygardos štabo apsaugos būrio vadas P. Monkus-Sidabras. Tardomas jis nurodė keletą ryšių punktų su apygardos vadu V. Montvydu-Žemaičiu ir Šatrijos rinktinės vadu J. Jankausku-Audroniu (paskirtas netrukus po provokacijos su Aru). Tikintis per šiuos punktus iškviesti vadus į susitikimą ir juos sučiupti arba likviduoti, Sidabras buvo įtrauktas į agentų smogikų grupę ir kartu su jais lankė tas partizanų ryšio vietas, ten palikinėjo laiškus. Nors vėliau patikrinus punktus ir buvo nustatyta, kad laiškai adresatus pasiekė, bet suorganizuoti susitikimų nepavyko: arba vadai buvo labai atsargūs, arba iš kokių nors požymių nustatė klastą⁴⁷.

1952 m. kovo mėn. Petkaus slapyvardžiu MGB užverbavo Jono Jankausko-Audronio vaikystės draugą, iki 1950 m. partizanavusį jo būryje slapyvardžiu Vijoklė. Petkui duota užduotis – pereiti į nelegalią padėtį ir grįžti į būrį, kad užvestų jį ant pasalos. Ryšiui tarp jo ir MGB palaikyti buvo užverbuota jo žmona – jai duotas Vytauto slapyvardis⁴⁸.

MGB iš savo agentūros žinojo, kad Žemaičių apygardos ir Šatrijos rinktinės štabai laikosi Užvenčio ir Varnių rajonuose, kuriuose turi daug ir patikimų rėmėjų.

„Nelegaliai“ gyvenančiam agentui Petkui buvo nurodyta pas gimines Varnių rajone įsirengti bunkerį ir per pažįstamus ryšininkus nustatinėti partizanų slapstymosi vietas.

Agentei Vytautei, su kuria iki išeidamas partizanauti Audronis artimai bendravo, nurodyta apsigyventi Varnių rajono kaimuose, kuriuose lankosi partizanai; tikėtasi, kad Audronis būtinai aplankys savo buvusią simpatiją⁴⁹. Matyt, ir šis MGB jaukas nedavė lauktų rezultatų.

Tikrinant ištremtųjų asmenų susirašinėjimą su artimaisiais Lietuvoje, buvo atkreiptas dėmesys į tremtinio Juozo Jankausko laiškus broliui Jonui-Audroniui, kuriuose jis brolių kaltino dėl visų šeimos nelaimių ir grasino, kad jei kada nors dar tektų susitikti, tai jis pats savo rankomis su juo susidorotų.

Aptikus tokią žinutę, į Irkutsko sritį buvo pasiųstas MGB darbuotojas. Per pokalbį su juo J. Jankauskas patvirtino, jog nekenčia savo brolio bandito, laiko jį visų šeimos nelaimių kaltininku ir prašo leisti jam grįžti į Lietuvą ir likviduoti brolių, kad tuo įrodytų savo ištikimybę sovietų valdžiai.

J. Jankauskas buvo užverbuotas Ochotniko slapyvardžiu ir grįžo į Lietuvą kaip neva pabėgęs iš tremties.

1953 m. kovo 15 d. jis buvo nuvežtas į Užvenčio rajoną, kur, MGB duomenimis, slapstėsi jo brolis.

Po kelių dienų broliai susitiko Daukintiškės kaimo gyventojų Keinio sodyboje. Visi labai džiaugėsi ir buvo nutarta atšvęsti laimingą brolio sugrįžimą, taip pat jo gimtadienį.

Vaišių metu Audronis bandė priekaištauti broliui, kad jis savo laiškuose grasino jam atkeršysias už šeimos ištrėmimą, bet Ochotnikas nuramino brolių, teigdamas, jog taip parašė nevilties valandėlę, o dabar, kai pavyko pabėgti iš Sibiro, jo jausmai broliui yra patys geriausi.

Po šių kalbų Audronis išsitraukė pistoletą ir, parodęs, kaip su juo elgtis, padovanojo broliui, sakydamas, kad jis dabar slapstosi ir, kas žino, gal kada nors jam ginklo prireiks.

Gavęs pistoletą ir pasinaudojęs tuo, kad Audronis užsikalbėjo su šeimininku, Ochotnikas tris kartus šovė į brolių. Manydamas, kad brolis jau negyvas, agentas nubėgo į Kražius ir iš ten pranešė MVD Kelmės rajono viršininkui, kad „banditas“ Audronis jau nušautas.

Įvykio vietoje karinė čekistų grupė nustatė, kad Audronis buvo tik sužeistas ir iš sodybos išėjo. Eidami kraujo pėdsakais čekistai atėjo į Užvenčio rajono Rūdiškių kaimo gyventojų Baltrušaičio sodybą, kur aptiko partizanų bunkerį. Atidarant liuką, trys bunkeryje buvę partizanai nusišovė. Žuvo Šatrijos rinktinės vadas ir Žemaičių apygardos štabo narys J. Jankauskas-Audronis, Griunvaldas, Algis, gimęs 1920 m., ir rinktinės štabo nariai Petras Vasiliauskas-Žaibas, gimęs 1928 m., bei Rima Lukšaitė-Kurapka, gimusi 1927 m.

Apie šią čekistų sėkmę tuoj pat buvo informuotas SSSR MVD ministras Lavrentijus Berija⁵⁰. Agentas Ochotnikas, džiaugdamasis savo „žygdarbiu“, atsiskleidė ir buvo grąžintas į tremtį.

Iš visų Lietuvos partizanų apygardų ilgiausiai kaip organizacinis vienetas išsilaikė Že-

maičių apygarda. Jos štabas, vadovaujamas V. Montvydo-Žemaičio, sunaikintas 1953 m. rugpjūčio 23–27 d. Tada buvo sunaikinta ir spaustuvė.

1953 m. sausio 20 d. LSSR MGB ministras P. Kondakovas kreipėsi raštu į SSSR MGB ministro pavaduotoją A. Jepiševą, tarpininkaudamas, kad LSSR MGB 2-N skyriaus 1-ojo poskyrio viršininkui G. Blochui būtų panaikinta administracinė nuobauda, kurią jis gavo už sužlugdytą operaciją su „banditu“ Aru, nes G. Blochas suprato savo klaidas ir geranoriškai jas ištaisė⁵¹.

SSSR KGB prie Ministrų Tarybos sprendimu Grasildai Lūžienei, žuvusio agento smogiko A. Lūžos motinai, už ypatingus sūnaus nuopelnus žudant Lietuvos partizanus nuo 1957 m. balandžio 1 d. iki gyvos galvos paskirta 600 rb pensija⁵².

Praėjo lygiai 50 metų nuo tų įvykių ir laiko tėkmė ištrynė iš žmonių atminties ne tik čia minimų žmonių veido bruožus, bet nunešė užmarštin ir daugumą biografijos faktų. Kokie buvo jie kaip žmonės, vargu ar kas nors šiandien beprisimena. Vien tautos atmintis skyrė kiekvienam iš jų deramą vietą: pagarbą tauriems kovotojams ir panieką išdavikams. Tragiškų to metų įvykių fone ypač išsiskiria patraukli Jono Jankausko-Audronio asmenybė. Jis – Tėvynės apsaugos rinktinės karys, Sedos kautynių dalyvis, partizanas nuo pasipriešinimo pradžios. Gal tuo bent iš dalies būtų paaiškinamas ir nestandartinis į išdavysčių klampyną įmurkdyto partizano P. Bielskio-Aro poelgis: geriau mirti nuo savųjų, negu pakelti ranką prieš mylimą vadą.

Nuorodos

¹ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 3, b. 441, l. 117.

² Ibid., b. 407, l. 209.

³ Ibid., l. 211.

⁴ Ibid., b. 417, l. 26.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., ap. 16, b. 934, l. 1–4.

⁷ Ibid., ap. 3, b. 407, l. 98.

⁸ Ibid., b. 408, l. 67.

⁹ Ibid., b. 407, l. 184.

¹⁰ Ibid., ap. 16, b. 1132, l. 50.

¹¹ Ibid., ap. 3, b. 407, l. 231.

¹² Ibid., ap. 16, b. 934, l. 27–28.

¹³ Ibid., b. 919, l. 29.

¹⁴ Ibid., b. 1132, l. 56–57.

¹⁵ Ibid., b. 938, l. 145–146.

- ¹⁶ Ibid., b. 919, l. 48–49.
¹⁷ Ibid., l. 48.
¹⁸ Ibid., ap. 3, b. 1598, l. 134.
¹⁹ Ibid., ap. 16, b. 938, l. 128.
²⁰ Ibid., ap. 3, b. 1598, l. 137.
²¹ Ibid., ap. 16, b. 938, l. 182–183.
²² Ibid., b. 938, l. 147.
²³ Ibid., b. 1132, l. 59.
²⁴ Ibid., ap. 3, b. 1598, l. 139–140.
²⁵ Ibid., b. 524, l. 90.
²⁶ Ibid., l. 81–87.
²⁷ Ibid., b. 1494, l. 139.
²⁸ Ibid., l. 174.
²⁹ Ibid., l. 175.
³⁰ Ibid., l. 249.
³¹ Ibid., l. 246.
³² Ibid., b. 524, l. 88.
³³ Ibid., ap. 16, b. 922, l. 2.
³⁴ Ibid., ap. 3, b. 1598, l. 140.
³⁵ Ibid., b. 524, l. 95.
³⁶ Ibid., ap. 16, b. 919, l. 85.
³⁷ Ibid., ap. 3, b. 524, l. 91.
³⁸ Ibid., l. 97.
³⁹ Ibid., ap. 16, b. 1130, l. 234.
⁴⁰ Ibid., l. 214.
⁴¹ Ibid., b. 1132, l. 73.
⁴² Ibid., ap. 3, b. 1973, l. 20–21.
⁴³ Ibid., l. 15–22.
⁴⁴ Ibid., l. 30–32.
⁴⁵ Ibid., b. 2075, l. 28–29.
⁴⁶ Ibid., ap. 16, b. 920, l. 24.
⁴⁷ Ibid., ap. 3, b. 408, l. 72–73.
⁴⁸ Ibid., ap. 16, b. 938, l. 86.
⁴⁹ Ibid., b. 920, l. 92.
⁵⁰ Ibid., ap. 10, b. 149, l. 210–213.
⁵¹ Ibid., l. 7–8.
⁵² Ibid., ap. 3, b. 524, l. 71–74.